

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.35-3>

УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СПІВПРАЦІ

UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION: THE MAIN DIRECTIONS OF COOPERATION

Карп'як О.О.

студентка,

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Петренко К.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри міжнародної економіки,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Karpiak Olya, Petrenko Katerina

National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

У статті викладено аналіз основних напрямків співробітництва України та ЄС, а також запропоновано авторське бачення шляхів поглиблення та удосконалення українсько-європейської співпраці. Досліджено сучасний стан розвитку українсько-європейської співпраці та визначено, що пріоритетними напрямками співробітництва є безпека та оборона, енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція та внутрішні справи, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, наука, технології та космос. Проведено аналіз динаміки міжнародного економічного співробітництва України та Європейського Союзу за основними напрямками співпраці. Визначено основні проблеми у відносинах України з ЄС, а також охарактеризовано перспективні напрями співпраці на сучасному етапі розвитку економіки.

Ключові слова: європейська інтеграція, співробітництво, Україна, Європейський Союз, напрями співпраці, партнерство.

The article presents an analysis of the main areas of cooperation between Ukraine and the European Union, as well as offers the author's vision of ways to deepen and improve Ukrainian-European cooperation. The current state of development of Ukrainian-European cooperation is studied and it is revealed that the main areas of cooperation that deserve special attention are security and defense, energy, trade and investment, justice and home affairs, environment, transport, cross-border cooperation, science, technology and space. An analysis of the dynamics of international economic cooperation between Ukraine and the European Union in the main areas of cooperation. Analysis of the dynamics and trends of cooperation between Ukraine and the European Union showed that the process of implementing the Association Agreement in some areas is different, which is explained by the scope and timing of tasks, the scale of the planned reforms. The threats and risks that hinder the deepening of Ukraine's integration into the European community have been identified, as well as promising areas and opportunities for cooperation between Ukraine and the European Union at the current stage of economic development. It was found that the content of the Association Agreement between Ukraine and the European Union must be revised with a reorientation to the innovation orientation of the Ukrainian state and increase its competitiveness on the world stage, because in modern realities, when the world situation is changing almost every minute. effective cooperation, one cannot ignore the cardinal changes that significantly affect the course of cooperation between Ukraine and the European Union. Today, the primary goal in the development of Ukrainian-European cooperation

is to maintain positive dynamics and create a consistent balanced strategy that will minimize the negative effects of the war in the country and will promote further integration of Ukraine into Europe. As a result of the conducted research, it was established that the most promising solution to the problems of cooperation is Ukraine's accession to the European Union, taking into account interaction and globalization factors.

Keywords: *European integration, cooperation, Ukraine, European Union, directions of cooperation, partnership.*

Постановка проблеми. При визначенні власних перспектив і резервів, підвищення рівня міжнародних торговельних контактів та позицій національної економіки на світовій арені, реалії сьогодення безальтернативно спонукають Україну до глибокої інтеграції у відносинах з Європейським Союзом. Зазначене стратегічне партнерство відкриває українській державі розширений доступ до товарних ринків Європи та її партнерів по усьому спектру економічних відносин. ЄС є найбільшим джерелом інвестицій в Україну, що забезпечує надходження не лише фінансових ресурсів, але й поступову інтеграцію в економічну систему міжнародного досвіду провідних країн світу. До того ж, Європейський Союз є найбільшим партнером України у галузі торгівлі. На ринки ЄС припадає понад третина сукупного зовнішньоекономічного товарообігу нашої держави. Правильно визначені пріоритетні напрямки розвитку співпраці України та ЄС здатні знизити негативний вплив військових дій на території країни не тільки на економічну систему країни в цілому, а й на усі сфери господарського життя, підвищити її позиції на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Динаміка розвитку співробітництва України з ЄС викликає зацікавленість спеціалістів до вивчення елементів цього процесу та пошук шляхів успішної інтеграції на світовому ринку. Багато вчених присвячують свої роботи дослідженню вищезазначеної теми, серед яких: К. Г. Сердюков, Е. А. Екзархова [3], Ю. В. Плохотнік [9], В. В. Химинець, А. А. Головка, О. І. Мірус [11] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Переважна більшість дослідників у своїх наукових роботах приділяє увагу лише загальному стану розвитку українсько-європейської співпраці. Натомість, питання дослідження окремих напрямків співпраці, вивчення їх особливостей з метою визначення основних проблем та ризиків у відносинах України з ЄС, а також виділення перспективних напрямів співпраці в реаліях сьогодення є недостатньо висвітленим.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Головним завданням, що лежить в основі даної статті є аналіз основних напрямків співробітництва України та Європейського Союзу, а також підготовка рекомендацій щодо поглиблення та удосконалення українсько-європейського партнерства в сучасних умовах розвитку міжнародної економічної системи з врахуванням військової агресії Росії проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальним нормативним документом співпраці української держави з ЄС, що визначає її структуру та зміст, є Угода про асоціацію між Україною та ЄС, що набула чинності 01.09.2017 року. Даний документ ще називають «дороговказом для внутрішніх реформ в Україні» який визначає основні напрямки руху держави на шляху до євроінтеграції. На цьому шляху немає «неважливих» або «другорядних» напрямків, однак очевидно є необхідність пріоритизації секторального співробітництва, тобто виокремлення тих сфер, які здатні швидко та дієво вивести економічну систему з кризового стану та позитивно вплинути на соціально-економічний розвиток країни. Очевидно, що для України такими пріоритетними напрямками є торговельна та інвестиційна сфери, енергетичний сектор, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, наука, технології та космос, а також – сфера юстиції та внутрішніх справ [1].

Процес виконання Угоди за окремими напрямками є різношвидкісним, оскільки вимагає виконання певних обсягів і термінів поставлених завдань та масштабів запланованих реформ. Найбільшого прогресу за весь час виконання Угоди про асоціацію досягнуто у таких сферах: політичний діалог, національна безпека та оборона, особливо в умовах війни; юстиція, свобода, безпека, права людини; технічні бар'єри у торгівлі.

Нині Європейський Союз є найбільш перспективним торговельним партнером України, який задовольняє більше третини загального національного зовнішньоекономічного товарообігу. Так, у 2021 році частка торговельного обороту з країнами ЄС була на рівні 38,7% від загального обсягу торгівлі України. Станом на 2021 рік, зовнішньоторговельний оборот України з країнами ЄС склав 62,5 млрд дол. США, що на 34,9% вище, ніж у попередньому 2020 році. Варто зауважити, що протягом 2005–2021 років зовнішньоторговельне сальдо України з ЄС є негативним (рис. 1).

Торгівля товарами з Європейським Союзом займає близько 40% загального обсягу зовнішньої торгівлі товарами України з країнами світу. Протягом 2012–2021 років у зовнішній торгівлі товарами між Україною та ЄС хронічно спостерігається негативне сальдо. Станом на 2021 рік, експорт товарів з України до ЄС складає близько 39,4% усього українського експорту товарів, а імпорт до України з ЄС – 39,7% усього імпорту товарів (рис. 2).

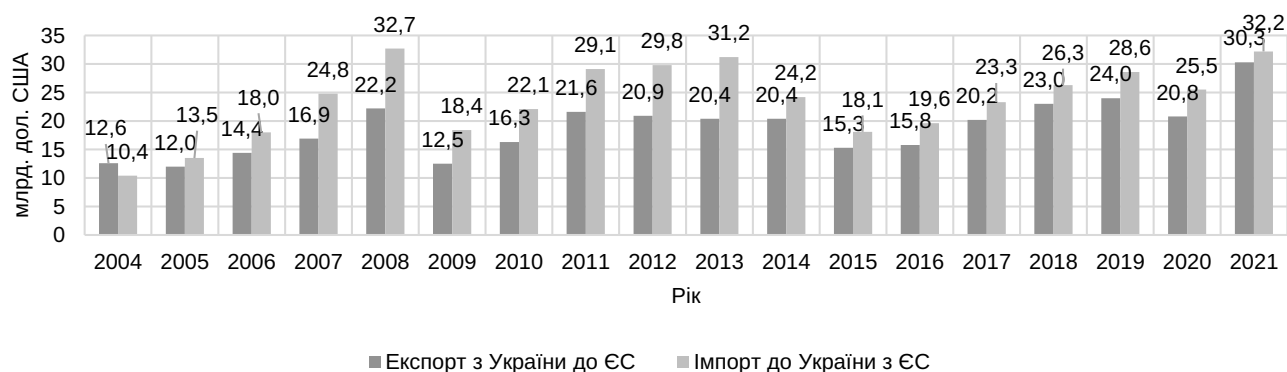

Рис. 1. Динаміка експортно-імпортних операцій між Україною та ЄС

Джерело: складено автором на основі [2]

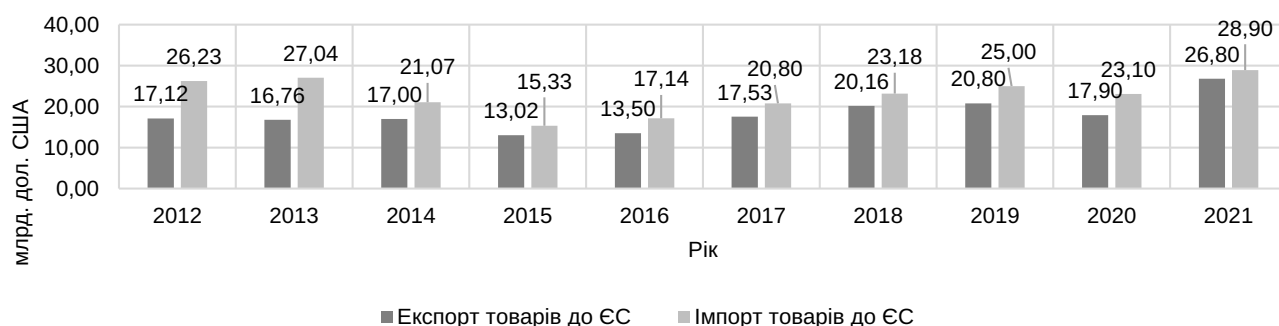

Рис. 2. Зовнішня торгівля товарами України та ЄС

Джерело: складено автором на основі [2]

Найбільшу питому вагу в імпорті товарів з Європейського Союзу до України у 2021 році займають чорні метали (13,4%); засоби наземного транспорту (крім залізничного) (11,3%) та Енергетичні матеріали (11%) (рис. 3).

Основним партнером України в сфері торгівлі товарами станом на кінець 2021 рік є Німеччина (частка у загальному обсязі складає 18,1%), а також Польща (14,7%) та Італія (9,8%). Трохи менше Україна співпрацює у даній сфері з Угорщиною (6,1%), Нідерландами (5,5%) та Францією (4,6%) [3].

Обсяг зовнішньої торгівлі послугами України з країнами Європейського Союзу займає

близько 37% загального зовнішньоторговельного обороту послуг України (табл. 1).

Важливим напрямком налагодження плідної співпраці між Україною та ЄС виступає інвестиційне співробітництво. Найбільшими іноземними інвесторами України є Кіпр і Нідерланди, зауваживши при цьому про ймовірне українське походження цих інвестицій через офшорні зони і рахунки. Питома вага країн ЄС в обсязі акціонерного капіталу, накопиченого в Україні, станом на кінець 2019 р. склала 79%. Відповідно, можна впевнено стверджувати, що саме країни ЄС і в більшій своїй частці нерезиденти найбільше впливають на обсяги та тенденції інвестиційної

Таблиця 1

Торгівля послугами України та ЄС у 2012–2021 роках, млрд дол. США

Рік	Експорт всього з України	Експорт з України до ЄС	Імпорт всього до України	Імпорт з ЄС до України
2016	9,87	3,00	5,33	2,42
2017	10,71	3,45	5,48	2,53
2018	11,85	3,90	5,81	3,10
2019	15,63	4,30	6,94	3,60
2020	11,52	3,80	5,71	2,40
2021	13,16	4,50	7,59	3,20

Джерело: складено автором на основі [2]

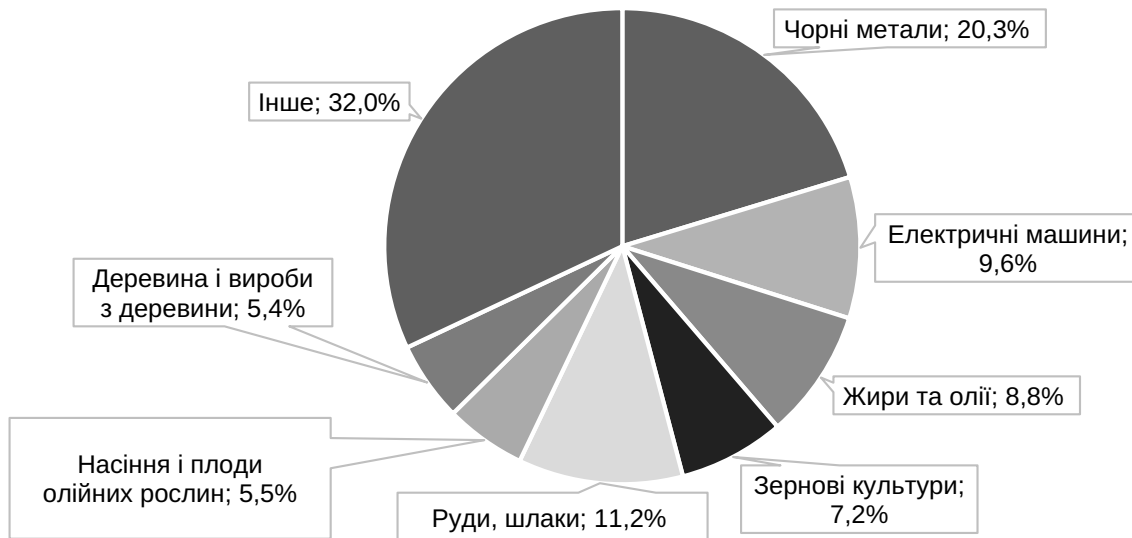

Рис. 3. Структура експорту товарів з України до країн ЄС у 2021 році

Джерело: складено автором на основі [2]

діяльності української держави. Обсяг ПЗІ (акціонерного капіталу) з Кіпру у 2019 році становив 37%, з Нідерландів – 29%, р Німеччини – по 7%, з Австрії – 4%, іншим країнам ЄС належить 23% [2].

Під час надання міжнародної технічної допомоги Україні, Європейський Союз надає перевагу таким секторам, як громадянське суспільство та влада (лідер за обсягами допомоги), регіональний розвиток, а за кількістю проектів лідирують освіта і наука. До провідної п'ятірки секторів-реципієнтів належать також охорона навколишнього середовища, енергетика та енергоефективність.

У березні 2022 року Українська енергетична система приєдналась до об'єднаної системи континентальної Європи ENTSO-E. Зазначене співробітництво дає великий потенціал для розвитку ринку енергетики в Україні та ЄС [4]. Варто зауважити, що у 2014–2015 році увесь імпорт електроенергії був із Росії. У 2020 році Україна найбільше електроенергії Україна імпортувала зі Словаччини – 1473,8 млн кВт·год, а обсяг російського імпорту зменшився до 53,4 млн кВт·год. За січень 2022 року Україна імпортувала 511,6 млн кВт·год електроенергії з Білорусі, 0,1 млн кВт·год поставила Словаччина. Найбільше електроенергії Україна експортує до країн ЄС. Так, у 2020 році найбільше Україна постачала до Угорщини (2110,4 млн кВт·год) та Польщі (1484,1 млн кВт·год). У січні 2022 року Україна експортувала електроенергію до Угорщини, Словаччини та Польщі та Румунії [5]. Динаміка експортно-імпортних операцій України у 2014–2022 роках наведена на рис. 4.

Безумовно, важливим напрямом є об'єднання зусиль у сфері екології та екологічної безпеки, зважаючи на запровадження «зеленого курсу»

ЄС і плани щодо перетворення Європи на «кліматично нейтральний» континент. Україна має певний ряд зобов'язань в екологічній сфері у рамках Угоди про асоціацію. У 2021 рівень виконання задач на рік за напрямом «Навколишнє природне середовище та цивільний захист» склав 29%. Сфери, що мають найнижчий рівень виконання у даному напрямку – регулювання промислового забруднення та підтримка чистоти атмосферного повітря.

Протягом усього періоду незалежності, вуглецеємність економіки України значно перевищує показники країн Європейського Союзу (рис. 5).

За аналізований період рівень викидів CO₂ значно зменшився і склав 4,9 метричних тонн на душу населення у 2020 році, що на 39,2% менше, ніж у 1991 році. Таке скорочення пов'язане зі структурними змінами в економіці, а не запровадженням енергоефективних заходів та переходом на відновлювані джерела енергії у промисловому секторі. У той час, як енергоємні галузі частково почали замінюватися сферою послуг, темпи зростання ВВП почали спадати, не в останню чергу через військові дії на Сході України, де різке зменшення було зафіксовано у 2014 (-7%) та 2015 роках (-10%) [7, с. 45].

За останні роки Україна стала важливим постачальником органічної продукції на ринок ЄС. Дана тенденція викликана, перш за все, перевагами укладеної Угоди про асоціацію, адже згідно із зазначеним документом, на органічну українську продукцію встановлено «нульові» ставки мита, а також, дана продукція не підлягає квотуванню. До того ж, середньостатистичні ціни на 30% менші за неорганічні замінники. У 2020 році загальна площа с/г з органічним статусом склала 462 тис. га

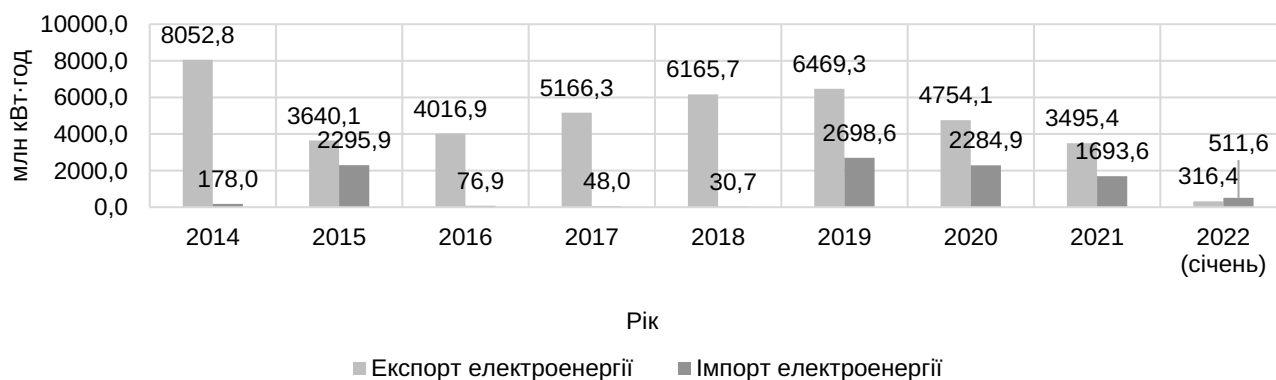

Рис. 4. Експорт та імпорт електроенергії з/до об'єднаних енергетичних систем України

Джерело: складено автором на основі [5]

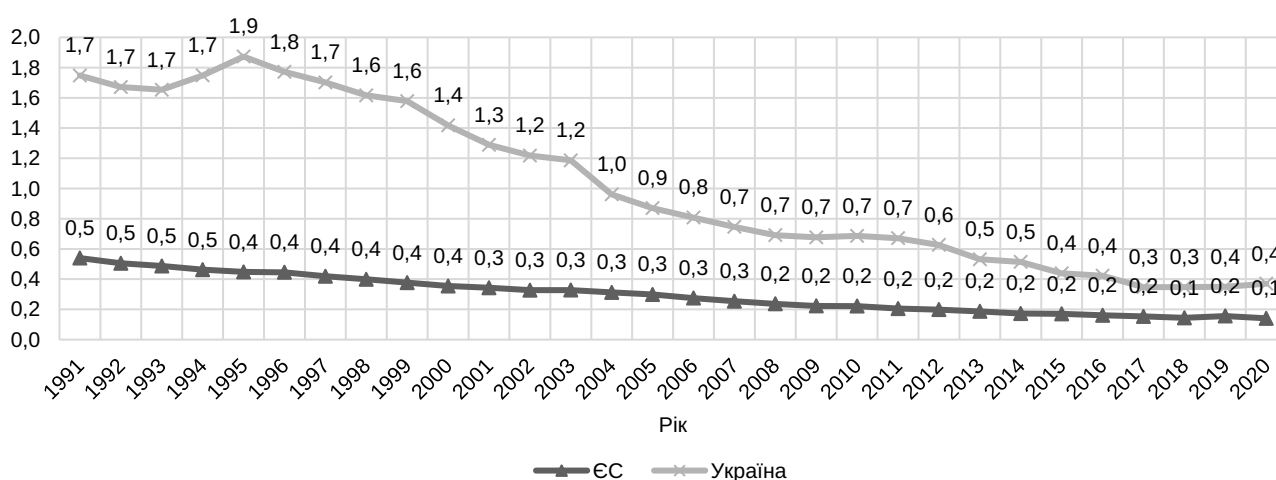

Рис. 5. Вуглецеємність ВВП (CO₂/ВВП)

Джерело: складено автором на основі [6]

(1,1% від загальної площі земель с/г призначення України). У 2020 році нараховувалось 549 операторів органічного ринку, з них 419 – сільськогосподарські виробники. В тому ж році за обсягом імпорту органічних товарів на ринки ЄС Україна посіла 4-ту позицію в рейтингу 124 країн світу. У 2020 році на ринки країн Європейського Союзу було імпортовано 2,79 млн. т органічної агропромислової продукції, з яких 217,2 т – українська (7,8% від загального обсягу).

Серед товарів, що користуються найбільшим попитом слід виділити зернову продукцію, овочі, фрукти, а також мед, олію та яйця. Лідируючі позиції серед країн-імпортерів української органічної продукції посідають Німеччина, Нідерланди, Італія, Австрія, Польща, Бельгія, Чехія, Болгарія та Угорщина [8].

У перспективі, співпраця України та Європейського Співтовариства залежить від ряду факторів (від внутрішньої політико-економічної ситуації до трансформаційних змін у ЄС). Важливою проблемою українсько-європейської співпраці є брак спільних стратегічних цілей

та застарілість тексту Угоди. З одного боку, перспективи відносин України та ЄС повністю зосереджені на імplementації Угоди, яка, незважаючи на її важливість для України, насправді є короткостроковою метою. З іншого боку, очевидним пріоритетом для України є опір російській агресії та отримання політичної та дипломатичної солідарності, а також економічної допомоги з боку Європейського Союзу. Угода про асоціацію між Україною та ЄС відстає від реалій та є певною мірою застарілою і потребує комплексного та системного оновлення, адже останній раунд переговорів, під час якого були остаточно узгоджені всі положення тексту Угоди, відбувся у листопаді 2011 року. Останнім часом Європейський Союз більш концентрувався на внутрішніх проблемах та диспропорціях, які виникли з виходом з нього Великобританії та слабкості частини країн «другої хвилі», що в свою чергу послабило позиції ЄС на міжнародній арені. Таке послаблення спровокувало агресивні дії Росії на сході Європи та виникнення нових центрів тяжіння і вісей, об'єднаних

спільною проблематикою, в орбіту яких все більш і більш залучається Україна. Прикладом може слугувати Польща, яка позиціонує себе як один з нових не заангажованих політичних і економічних лідерів ЄС, в орбіту якої залучаються прибалтійські країни і Україна («Люблінський трикутник»), а в лютому був анонсований тристоронній альянс: Україна, Польща, Британія. Час вимагає від ЄС вирішувати системні питання не застарілими шаблонами, а новими ідеями та підходами.

Одним із найбільш перспективних напрямків розвитку світової економічної системи є цифрова економіка. Дана галузь має значний вплив на національну економіку та позиції країни на світовій арені. Для України створення нових можливостей взаємодії у сфері цифровізації передбачає нарощування інвестиційних ресурсів у технологічний сектор та цифрову інфраструктуру. Дана тенденція пояснюється тим, що станом на 2016–2020 роки сукупний обсяг інвестицій на НДДКР становить 5,5 млрд. євро, а 21,4 млрд. євро, виділені європейськими структурними та інвестиційними фондами, призначені для сприяння розвитку цифрових технологій та широкосмугового доступу до мережі Інтернет [7, с. 35]. Головним пріоритетом взаємодії у цій сфері має стати створення механізму включення України до процесу формування єдиного цифрового ринку ЄС, що інтенсивно розвивається з моменту, коли Європейська Комісія запропонувала «Стратегію цифрового єдиного ринку для Європи» у 2015 році [7, с. 33–34].

Українським експортерам варто зменшувати частку експорту сировини у загальному обсязі експорту, адже експортуючи сировинну продукцію, українці не лише втрачають значну частку коштів, а й негативно впливають екологію України, що і так постраждала внаслідок війни. Варто звернути увагу на експорт сільськогосподарської продукції та машинобудування. Перспективним напрямом співробітництва України та ЄС є високотехнологічні сфери та оборонна промисловість. Україні є що запропонувати світові у військовій радіоелектроніці, літако- та ракетобудуванні, бронетехніці та озброєнні, те на що в світі є постійний попит.

Влада має зосередити свою увагу на підвищенні інвестиційної привабливості України за рахунок основних конкурентних переваг. Саме іноземний капітал здатен повною мірою розкрити всі можливості держави, покращити її економічне середовище та підняти рівень життя громадян [9, с. 110].

Нажаль, подальший розвиток економіки України буде визначатися донорством ззовні через втрати, які вже нанесла та ще завдасть війна українській державі. Сьогодні вже розробляється програма широкомасштабної економічної допомоги Україні на кшталт «Плану Маршалла», що був розроблений як економічна

допомога країнам Європи, розореним Другою світовою війною. Даний план розробляється США у співавторстві з європейськими країнами. Зазначений вид взаємодії буде сприяти не лише відновленню постраждалої від війни української економіки, а й поглибленню співпраці з іноземними партнерами.

Розвиток та поглиблення транскордонного співробітництва між Україною та ЄС має базуватися на реалізації конкурентних переваг прикордонних регіонів. Серед перспективних форм розвитку транскордонного співробітництва України та ЄС є євроокруг, створення якого було б доцільним у транскордонній зоні між селищами Малі Селменці (Закарпатська область, Україна) та Veľké Slemence (Кошицький Край, Словачка Республіка), що дозволить розширити можливості учасників у рамках оптимізації та взаємних спрощень при перетині кордону мешканцями транскордонної зони, передусім у межах системи «малого прикордонного руху». Перспективним напрямом у сфері транскордонного співробітництва України та Європейського Союзу також є створення міжнародних консорціумів університетів та науково-дослідних установ, що знаходяться на прикордонній території в межах освітньої мобільності, наукового туризму, комерціалізації науки, розробки та впровадження наукових розробок та інновацій, питань міжкультурної взаємодії та інших сфер [10, с. 20–21].

Висновки. Першочерговою метою у розвитку українсько-європейської співпраці є збереження позитивної динаміки та створення послідовної виваженої стратегії, що дозволить мінімізувати негативні наслідки війни в країні та буде сприяти подальшій інтеграції України до Європи. Беручи до уваги вплив інтеграційних та глобалізаційних процесів, найбільш перспективним є вступ України до ЄС, що в реаліях сьогодення є складним, не в останню чергу, через бюрократизм та застарілість системи управління, що утворилась в Євросоюзі. Система, коли рішення приймається абсолютною більшістю голосів країн-членів вичерпала себе. Такий підхід був ефективним, коли в ЄС було 6-10 країн. Сьогодні, прийняти рішення про вступ України до ЄС 27-країнами-членами є майже нереальним, адже ряд країн співпрацюють з Російською Федерацією, що надає їм певні вигоди за підтримку на політичній арені (наприклад Австрія, Угорщина). Зазначені країни блокують як вступ України до ЄС, так і прийняття санкцій проти країни-агресора. Можливим вирішенням проблеми виступає утворення в межах Європейського союзу так званих «кластерів держав», які будуть об'єднані за регіональним принципом, цілями та спільною проблематикою з наданням їм права автономного прийняття рішень. Зазначений підхід надасть змогу ЄС приймати більш гнучкі, прогресивні та ефективні рішення, а не діяти за застарілими шаблонами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Моніторинг реалізації плану заходів з виконання Угоди. Євроінтеграційний портал. 2022. URL: <https://pulse.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 23.02.2022).
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.04.2022).
3. Сердюков К. Г., Екзархова Е. А. Розвиток торговельно-інвестиційних відносин України з країнами-членами ЄС. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-80>.
4. Україна стала членом «енергетичного Євросоюзу» під час війни. Що це означає. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60764933> (дата звернення: 01.04.2022 р.).
5. Офіційний сайт НЕК «Укренерго». URL: <https://ua.energy/> (дата звернення: 29.03.2022).
6. Офіційний сайт Світового банку. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 29.04.2022).
7. Аналітична доповідь «Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики». Київ: Центр Разумкова, 2020. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_sektor_eu_ukr.pdf (дата звернення: 25.03.2022).
8. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2022).
9. Плохотнік Ю. В. Угода про асоціацію та підтримка інвестування в Угоді про асоціацію. 2018. URL: <https://ndipzir.org.ua/conference/2018/06/Plokhotnik.pdf> (дата звернення: 03.05.2022).
10. Химинець В. В., Головка А. А., Мірус О. І. Транскордонне співробітництво як інструмент місцевого та регіонального розвитку : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2021. 47 с.

REFERENCES:

1. Monitorynh realizatsiyi planu zakhodiv z vykonannya Uhody. Yevrointehratsiyyny portal (2022) [Pulse of the Agreement. European Integration Portal]. Available at: <https://pulse.kmu.gov.ua/> (accessed 23 February 2022).
2. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy.[Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 03 April 2022).
3. Serdjukov K. Gh., Ekzarkhova E. A. (2021) Rozvytok torghoveljno-investycijnykh vidnosyn Ukrainy z krajinamy-chlenamy JeS [Development of trade and investment relations of Ukraine with EU member states]. *Ekonomika ta suspiljstvo* [Economy and society] (electronic journal), vol. 34. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1062> (accessed 01 April 2022).
4. Ukrajina stala chlenom «energhetychnogho Jevrosojuzu» pid chas vijny. Shho ce oznachaje (2022) [Ukraine became a member of the «Energy European Union» during the war. What does it mean]. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60764933> (accessed 01 April 2022).
5. NEK «Ukrenergho» (2022). Available at: <https://ua.energy/> (accessed 29 March 2022).
6. Svitovyj bank (2022). Available at: <https://data.worldbank.org/> (accessed 29 April 2022).
7. Razumkov Center (2020) *Sektoraljna integracija Ukrainy do JeS: peredumovy, perspektyvy, vyklyky* [Ukraine's sectoral integration into the EU: preconditions, prospects, challenges]. Kyiv: Razumkov Center. Available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_sektor_eu_ukr.pdf. (accessed 25 March 2022).
8. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy (2022). Available at: <https://www.me.gov.ua/> (accessed 02 April 2022).
9. Plokhotnik Ju. V. (2018) *Ughoda pro asociaciju ta pidtrymka investuvannja v Ughodi pro asociaciju* [Association Agreement and investment support in the Association Agreement]. Available at: <https://ndipzir.org.ua/conference/2018/06/Plokhotnik.pdf>. (accessed 03 May 2022).
10. Khymynecj V. V., Gholovka A. A., Mirus O. I. (2021) *Transkordonne spivrobotnyctvo jak instrument miscevogho ta rehionalnjogho rozvytku: analit. dop.* [Cross-border cooperation as an instrument of local and regional development: analyst. ext.]. Kyiv: NISD. (in Ukrainian)